

บทที่ 7

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

ในบทนี้จะเป็นการสรุปผลการศึกษาโดยการวิเคราะห์ พร้อมกับอภิปรายข้อค้นพบที่สำคัญ จากการศึกษาถึงกระบวนการสูญเสียความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของเกษตรกรในป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง ตามสมมติฐานและแนวคิดที่ได้เสนอไว้ โดยจะแบ่งเป็นสองหัวข้อคือ ข้อค้นพบที่สำคัญ และข้อเสนอแนะ

1. ข้อค้นพบที่สำคัญ

ข้อที่หนึ่ง ในประเด็นเกี่ยวกับการควบคุมและจัดการป่าของชุมชนท้องถิ่นนั้น พบว่าเกษตรกรของทั้งสองหมู่บ้านมีวิถีชีวิตอยู่กับสภาพแวดล้อมด้วยความสามารถควบคุมและใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ทั้งที่ดิน ป่า น้ำ และแรงงานในครัวเรือน และถือสิทธิการใช้โดยการใช้ระบบหมุนเวียน ซึ่งถือเป็นกฎเกณฑ์ตามประเพณี โดยมีเครือญาติเป็นหลัก ซึ่งจะใช้พื้นที่ทั้งที่ราบและที่สูงหมุนเวียนกันไป ตลอดจนการพึ่งพาป่า โดยการยึดหลักการของการยังชีพเป็นหลัก ถือว่าเป็นการดำรงอยู่อย่างมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ และยังมีการวางกฎเกณฑ์เพื่อที่จะสืบทอดการใช้อย่างต่อเนื่อง ทั้งแก่สมาชิกในครัวเรือนและชุมชน ถือว่าเป็นองค์การของชุมชนที่แสดงถึงศักยภาพในการดำรงอยู่ด้วยความสามารถที่จะควบคุมและจัดการทรัพยากรที่พบได้ จากการศึกษาคือองค์กรเหมืองฝาย ซึ่งเกษตรกรมีอำนาจในการควบคุมและวางกฎเกณฑ์การใช้น้ำขึ้นมาร่วมกัน ภายใต้หลักการของสิทธิการใช้

ศักยภาพของชุมชนที่เคยอยู่กับธรรมชาติเช่นนี้ สอดคล้องกับข้อค้นพบทั้งภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ได้พบว่าชุมชนบ้านป่าดั้งเดิมที่มีอายุ 50-100 ปีขึ้นไป มีกฎเกณฑ์ของแต่ละชุมชน ที่ได้พัฒนาขึ้นมาร่วมกันสำหรับควบคุมและจัดการทรัพยากรหน้าหมู่บ้าน ที่เป็นของส่วนรวม ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมในสังคมชนบท ซึ่งสามารถสืบค้นถึงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ได้ ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นชุมชนที่พึ่งพิงตนเองในรูปแบบการจัดการทรัพยากร ที่ขึ้นอยู่กับระบบวัฒนธรรม ความเชื่อ ภายใต้ความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติและระบบอาวุโส (เช่นที่ จามริก 2536 ค : 159 - 161) อย่างไรก็ตาม กฎเกณฑ์ประเพณีก็อาจจะแตกต่างกันในแต่ละชุมชน

จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า ชุมชนสูญเสียความสามารถในการควบคุมและจัดการป่า เมื่อรัฐเข้ามาจัดการป่าทั้งจากการกำหนดเขตป่าสงวนแห่งชาติ โครงการปลูกป่า และกำหนดเขตอุทยานแห่งชาติทับซ้อนกันพื้นที่ทำกินของเกษตรกรมาก่อน โดยถือสิทธิการใช้ ต้องตกไปอยู่ภายใต้กฎหมายของรัฐที่อ้างสิทธิเพื่อจัดการป่าแต่โดยลำพัง ภายใต้หลักการที่จะอนุรักษ์ป่าต้องแยกคนออกจากป่า ทำให้เกษตรกรไม่สามารถที่จะควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชน ที่เคยเอื้อต่อการผลิตได้อีกต่อไป หรือกล่าวได้ว่าอำนาจรัฐตามกฎหมายทำให้อำนาจตามประเพณีของชุมชนสูญเสียไป การกันเกษตรกรจากป่ากลับทำให้เกษตรกรที่ใช้ป่าในเชิงพาณิชย์มากขึ้น ด้วยสำนึกที่คิดว่าที่ป่าไม่ใช่ของชุมชนอีกต่อไป

หากวิเคราะห์ในเชิงทฤษฎีแล้ว ความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของเกษตรกรในแต่ละชุมชน จากความสัมพันธ์ของระบบการผลิตของชุมชนด้วยคุณธรรมในการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ทั้งเกษตรกรด้วยกันเอง และทรัพยากรแล้ว ยังต้องมีการร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อที่จะสืบทอดเป็นประเพณีในการรักษาทรัพยากรของชุมชนให้ยั่งยืนด้วย การจัดความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรด้วยกัน และทรัพยากรโดยกฎเกณฑ์หรือประเพณีของชุมชนนั้น แสดงให้เห็นว่าเราไม่อาจมองวิถีการผลิตของชุมชนเพียงด้านเดียว เพราะการสืบทอดความสัมพันธ์ทางการผลิตของชุมชนนั้น ต้องมีการผลิตซ้ำ มิใช่ว่าจะใช้ทรัพยากรให้หมดไป ซึ่งถือได้ว่าวัฒนธรรมทางการผลิตของชุมชนนั้นไม่ใช่ผลิตเพื่อการบริโภคเพียงอย่างเดียว ดังนั้น ระบบการผลิตของชุมชน จึงเป็นระบบรวมถึงความสัมพันธ์ทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านกายภาพและด้านจิตใจ หากได้รับผลกระทบเพียงด้านใดด้านหนึ่งก็จะเกี่ยวโยงไปถึงระบบการผลิตของชุมชนทั้งหมด รวมทั้งองค์กรของชุมชนไม่สามารถสืบทอดวิถีชีวิตของตนเองได้อีกต่อไป หากไม่สามารถรักษาความสัมพันธ์ทางการผลิตไว้ได้

ด้วยเหตุว่าเกษตรกรนี้มีอุดมการณ์และหลักการต่อทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน แหล่งน้ำ มีความหมายมากกว่าด้านกายภาพ มีความหมายครอบคลุมถึงอุดมการณ์ของอำนาจ และศีลธรรมที่วางอยู่บนพื้นฐานของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม โดยอาศัยกฎเกณฑ์ตามประเพณีที่สืบทอดกันมานาน ซึ่งมีอยู่ในอุดมการณ์เกี่ยวกับความเชื่อ เรื่องผี เช่น ป่าเป็นของผีอารักษ์ พร้อมทั้งวางกฎเกณฑ์สิทธิตามธรรมชาติ ที่ถือว่ามนุษย์น่าจะมีสิทธิใช้แรงงานของตนจัดการทรัพยากรหาเลี้ยงชีพเพื่อความอยู่รอดตามอัตภาพ (อาเนห์ กาญจนพันธุ์ 2534 : 265)

สำหรับตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมคือ เกษตรกรทั้งสองหมู่บ้านมีการใช้พื้นที่ทำกินทั้งที่ป่า ที่นา ที่สวน ที่ไร่ มีทั้งการสับเปลี่ยน หรือใช้ประโยชน์คาบเกี่ยวกัน โดยมีแรงงานของครัวเรือนเป็น

ตัวกำหนดขนาดของพื้นที่และปริมาณการผลิต หากมีการสูญเสียพื้นที่ใดไปก็จะไปกระทบกับพื้นที่ที่ยังเหลืออยู่มากขึ้น ดังนั้น การมีที่ดินทำกินหลายแปลงในการดำรงอยู่ของเกษตรกรที่ผลิตเพื่อยังชีพนั้นจึงมิใช่การสะสมทุน แต่เพื่อเป็นการประกันความมั่นคงของครัวเรือนเท่านั้น นอกจากเกษตรกรจะใช้พื้นที่ทำกินแล้วยังมีพื้นที่เป็นของชุมชนสำหรับพึ่งพาอาศัยคือป่า และพื้นที่เพื่อประกอบพิธีกรรมร่วมกัน สำหรับเป็นการตอกย้ำความเป็นชุมชนที่จะอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ทั้งยังเป็นการประกันความมั่นคงของชุมชนอีกด้วย

ดังนั้น ความสามารถในการควบคุมและจัดการวางกฎเกณฑ์ต่อทรัพยากรที่สัมพันธ์กับระบบการผลิตและการผลิตซ้ำนั้น จึงเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงอำนาจของชุมชนที่จะเป็นจุดเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง และทรัพยากรของชุมชนให้เกษตรกรสามารถสืบสานกฎเกณฑ์ประเพณีต่อทรัพยากรของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งยังจะเป็นการแสดงถึงความมั่นคงของชุมชนทั้งสองหมู่บ้านอีกด้วย

จากข้อค้นพบเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่า หากมองวิถีการผลิตของชุมชนเพียงด้านการผลิตเพียงอย่างเดียว การเข้ามาควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยรัฐ นอกจากจะเป็นการใช้แนวคิดการจัดการที่ทำกินของวัฒนธรรมที่จัดการพื้นที่ราบ จากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันนั้นที่จะกำหนดว่าเกษตรกรจะต้องมีเอกสารสิทธิครอบครองอะไรนั้น รวมถึงความพยายามจะจัดให้เกษตรกรอยู่อย่างเป็นระเบียบนั้น จะเกิดความขัดแย้งและไม่ค่อยประสบความสำเร็จ เช่น กรณีจัดให้เกษตรกรอยู่และทำกินในรูปแบบหมู่บ้านป่าไม้ การจัดสรรที่ดินทำกินเพื่อการเกษตร หรือการให้สิทธิทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติไม่เกินครอบครัวละ 15 ไร่ นั้น เป็นการจัดที่ดินทำกินแบบคนนั้นราบและสามารถใช้พื้นที่กว้าง อีกทั้งบางนโยบายจัดที่บานไว้ห่างจากที่ทำกิน ทำให้ไม่สะดวกในการทำกิน และบางชุมชนจัดให้เกษตรกรอยู่เป็นแถวเป็นแนว แล้วทำให้ไม่สามารถเลี้ยงสัตว์เลี้ยงไว้บริโภคได้ และที่สำคัญ การจัดการแบบนั้นรำนั้น ไม่คำนึงถึงพื้นที่ที่ชุมชนจะต้องใช้ร่วมกันที่จะสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชนมากนัก ทำให้เกษตรกรไม่สามารถดำรงอยู่ได้

ในการขยายอำนาจรัฐเข้าไปในชนบท เพื่อควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชนและที่ดินในเขตป่านั้น เจิมศักดิ์ อภิบาลย์ เกิดจากการที่พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติได้แยกสิทธิครอบครองกับสิทธิการใช้ออกจากกันโดยเด็ดขาด ซึ่งส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประเพณีกับกฎหมาย และส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและป่า เสียดุลยภาพ จนเกิดการใช้ป่าอย่างเข้มข้น และท้ายที่สุด นโยบายการอนุรักษ์ป่าของรัฐนั้น หากไม่พัฒนาตามความเป็นจริงของพัฒนา

การทางประวัติศาสตร์ของชุมชน ก็จะไม่สอดคล้องและเหมาะสมกับความเป็นจริง และอาจบั่นทอน
สวัสดิการของชุมชนชาวบ้านจำนวนมากได้ (เจมส์กดี ปิ่นทอง 2534 : 4)

ข้อที่สอง ในประเด็นเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินนั้น พบว่าในการ
ที่รัฐเข้ามาจัดการป่าและให้เอกสารสิทธินั้น รัฐได้กันพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตงบางส่วนออก
แล้วให้กรมที่ดินออกเอกสารสิทธิ แต่รัฐจะยอมให้กันออกเฉพาะพื้นที่ราบและที่อยู่อาศัย บางส่วน
เท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงแล้ว เกษตรกรใช้พื้นที่อย่างเป็นระบบสัมพันธ์กัน ทั้งที่สูง ที่ราบ
และที่ดินทำกินส่วนใหญ่ของเกษตรกรบ้านปางฮ้างก็อยู่บนที่สูง จากการไม่ยอมรับระบบสิทธิการใช้
ของชุมชน จึงทำให้เกิดความขัดแย้งในการแย่งใช้พื้นที่ระหว่างรัฐกับเกษตรกร โดยที่รัฐอ้างสิทธิ
ตามกฎหมาย ขณะที่ชุมชนอ้างสิทธิการใช้ตามประเพณี จึงปรากฏว่าในพื้นที่การศึกษาเกษตรกรมีทั้ง
ที่ทำกินและที่อยู่อาศัยอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ โดยที่ไม่มีเอกสารสิทธิ และสามารถสืบทอดที่ดิน
เป็นมรดกติดต่อกันมา ภายใต้กฎหมายของชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน แต่ก็พบข้อจำกัดมากขึ้นเมื่อรัฐได้
เข้ามาปลูกป่าในพื้นที่ทำกิน และห้ามมิให้เกษตรกรปลูกข้าวไร่แบบหมุนเวียนเคลื่อนย้ายอีกต่อไป

รัฐยังคงไม่ยอมรับแนวความคิดเกี่ยวกับการเกษตรแบบหมุนเวียน โดยไม่ได้พิจารณาถึง
ระบบการผลิตโดยรวมและแยกแยะแต่ละพื้นที่ จึงมองว่าระบบการเกษตรแบบหมุนเวียน ต้องถูก
จำกัดพื้นที่ในการเพาะปลูก หรือต้องอพยพคนออกจากป่าอย่างเด็ดขาด (Thiem 1978 : 67)
ซึ่งเป็นข้อถกเถียงมาตลอด โดยเฉพาะในกระแสของวัฒนธรรมชุมชนนั้น จลาตชายพบว่า สำหรับ
เกษตรกรเองแล้ว การปลูกข้าวไร่ถือว่าเป็นการใช้พื้นที่ที่จะสร้างหลักประกันความมั่นคงของ
เกษตรกรในป่า และการปลูกข้าวไร่ยังถือเป็นพืชวัฒนธรรมในสภาพพื้นที่ ๆ มีที่ราบจำกัดอีกด้วย
(จลาตชาย รมิตานนท์ 2531) จึงทำให้การจัดการทรัพยากรที่ผ่านมายังหาความชัดเจนไม่ได้
แม้แต่การศึกษาชุมชนในป่ายุคต้น ๆ ของ Hirsch ที่พบว่าในกรณีพื้นที่ทำกินของชุมชนนั้นมีทั้งสิทธิที่
เป็นนิติชน (คือรัฐออกเอกสารสิทธิให้) และสิทธิทางพฤตินัย (หรือพื้นที่ที่ชุมชนมีระบบสิทธิการใช้
อยู่ไม่มีเอกสารสิทธิ) (Hirsch 1990 : 198) ก็ยังคงปรากฏให้เห็นในชุมชนทั้งสองอยู่ใน
ปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่ารัฐได้ใช้กฎหมายทั้งจัดการป่า และการสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ในหลาย
พื้นที่ โดยละเลยกฎหมายที่ ประเพณีในการควบคุม และการใช้ทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่เดิม แต่รัฐ
ก็ไม่สามารถดำเนินการกับเกษตรกรที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาตินั้น ทำให้เกษตรกรยังคงถือสิทธิ
การใช้ในการทำกินอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติมาจนทุกวันนี้ แม้จะผิดกฎหมายก็ตาม (อนัญญา
จึงภากรณ์ 2534 : 100)

ผลจากการสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายรัฐนั้น นอกจากจะสร้างความขัดแย้งกับระบบสิทธิการใช้ของเกษตรกรแล้ว ยังทำให้เกษตรกรถูกเบียดขับออกจากที่ดินได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะเมื่อรัฐสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ให้ที่ดินเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล ทำให้อำนาจในการควบคุมและจัดการที่เคยอยู่ภายใต้ระบบของชุมชนจึงค่อย ๆ สลายไป เนื่องจากบุคคลที่เป็นเจ้าของที่ดินสามารถตัดสินใจได้โดยลำพัง และทำให้ตัดสินใจขายได้ง่าย ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การเกิดกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลนั้นมีส่วนสนับสนุนให้เกษตรกรสูญเสียที่ดินทำกิน ผลก็คือ ที่ดินทำกินและพื้นที่ในชุมชนที่เคยสร้างประเพณี วัฒนธรรม และสืบทอดภายใต้กฎเกณฑ์ของชุมชน เกษตรกรที่เคยปลูกข้าวกินต้องไปรับจ้างหาเงินมาซื้อข้าวกิน แสดงถึงสภาวะการล้มทางสังคมของหมู่บ้านทั้งสองซึ่งกำลังสูญเสียและหลุดออกจากทรัพยากร เพราะชุมชนนั้นจะสามารถสร้างความต่อเนื่อง และสืบทอดวิถีชีวิตต่อไปได้ต้องมีทรัพยากรซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการมีอำนาจ ในการควบคุมและจัดการทรัพยากรในกระบวนการผลิตของชุมชนด้วย

จึงถือได้ว่าระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล เป็นเครื่องมือของรัฐที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามาควบคุมและจัดการทรัพยากรภายในชุมชนอย่างมาก Moerman ได้เสนอว่าชุมชนภาคเหนือใน ระบบกรรมสิทธิ์เป็นวัฒนธรรมจากภายนอกได้เข้าไปในชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขอีกวัฒนธรรมหนึ่ง นั่นคือ หลักการตั้งเดิมของชุมชนนั้น ความมั่นคงของการถือครองที่ดินขึ้นอยู่กับ การใช้ประโยชน์ของชุมชน เครือญาติ และครัวเรือน โดยอาศัยหลักการสืบทอดกันมาภายในชุมชน (Moerman 1968 : 96) เมื่อรัฐเข้ามาสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ในชุมชน โดยใช้กฎหมายและจะยอมรับความเป็นเจ้าของก็ต่อเมื่อบุคคลได้รับ เอกสารสิทธิเหนือที่ดิน เป็นการแยกการครอบครองที่ทำกินกับการเป็นเจ้าของออกจากกันอย่างชัดเจน (อนัญญา อิงภากรณ์ 2534 : 100)

ถ้าวิเคราะห์ถึงระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ในสภาพที่เศรษฐกิจมีความเหลื่อมล้ำกันระหว่างคนจนกับคนรวยแล้ว อานันท์ เสนอว่า การใช้หลักกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเท่ากับเป็นผลการละเมิดต่อหลักการของสิทธิตามธรรมชาติ ที่ยืนยันว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิตามธรรมชาติที่จะใช้แรงงานของตนเองทำงานหาเลี้ยงชีพจากสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน น้ำ ป่า และทรัพยากรอื่น ๆ ซึ่งสิทธิในการยังชีพตามธรรมชาตินี้ ชาวบ้านให้ความสำคัญมาก (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2534 : 268 - 272)

การศึกษานโยบายการใช้ที่ดินในเขตป่าภาคเหนือตอนบนของอานันท์ และ มิ่งสวรรค์ พบว่า แม้รัฐจะออกเอกสารสิทธิให้แก่ชาวบ้านใน เขตป่าสงวนก็ตาม แต่สำหรับชาวบ้านแล้ว เอกสารสิทธิ

ไม่มีความสำคัญอะไร เพราะจะนำไปใช้เป็นหลักค้าประกันเงินกู้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตก็ยังไม่สะดวก เพราะที่ดินอยู่ไกล และมีราคาต่ำ ธนาคารไม่ยอมรับ ชาวบ้านพอใจกับใบเสียบากีว่าให้ความมั่นคงในการถือครองได้เพียงพอ เพราะมีประโยชน์ในการป้องกันการถูกแย่งที่ดิน แสดงว่าพวกเขาสามารถจัดการที่ดินได้โดยอาศัยหลักประเพณี หากรัฐยอมรับสิทธิในที่ดินของเขาเท่า่นั้น เอกสารสิทธิก็ไม่จำเป็น นายทุนจากภายนอกก็ไม่อาจเข้ามาแย่งใช้ทรัพยากรโดยอาศัยประโยชน์จากเอกสารสิทธิได้ (อาพันธ์ กาญจนพันธุ์ และ มิ่งสรรพ ชาวสะอาด 2534 : 303)

ดังนั้น การออกโฉนดหรือเอกสารสิทธิอาจจะช่วยเพิ่มความมั่นคงในการถือครองในสังคมหนึ่ง อาจส่งผลในทางตรงกันข้ามสำหรับกลุ่มบุคคลบางกลุ่มในอีกสังคมหนึ่ง ได้ใช้กฎหมายเป็นหลักประกัน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากต่อหลักประกัน ความมั่นคงในการถือครองตามประเพณีที่เคยมีอยู่เดิม ให้ความมั่นคงในการถือครองหลุดออกจากอำนาจการจัดการของชุมชนและครอบครัว ไปขึ้นอยู่กับระบบกฎหมาย (อาพันธ์ กาญจนพันธุ์ 2532 : 21 - 26)

Plant ได้เสนอว่า ในมิติทางเศรษฐศาสตร์ที่เน้นประสิทธิภาพและความมั่นคง เพื่อที่จะทำให้เกษตรกรมีประสิทธิภาพในการผลิตสูงตามความต้องการของตลาดนั้น เอกสารสิทธิไม่ได้แสดงถึงความมั่นคงเสมอไป มันเกี่ยวข้องไปถึงตลาดที่ดิน เนื่องจากเอกสารสิทธิทำให้ที่ดินราคาสูง และมีความอ่อนไหวมากขึ้น เป็นเหตุให้ชาวนาเสียที่ดินได้ง่าย และยังทำให้ระบบการถือครองและการสืบทอดมรดกที่ดินทั่วไปแบบดั้งเดิมสับสนสลายไป เอกสารสิทธิอาจจำเป็นสำหรับบางพื้นที่ แต่ไม่ใช่ทางออกทั่วไปสำหรับทุกชุมชน และทุกวัฒนธรรม จะต้องออกกฎหมายบนพื้นฐานของการทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ ถึงระบบการจัดการและการถือครองที่ดิน ตามจารีตประเพณี และต้องประยุกต์ให้สอดคล้องกับหลักประเพณี (Plant 1992 : 128)

ข้อที่สาม ในประเด็นเกี่ยวกับชุมชนถูกผนวกเข้าสู่ระบบทุนนิยมนั้น พบว่า วิธีการผลิตดั้งเดิมของเกษตรกรสองหมู่บ้าน ซึ่งเป็นแบบยังชีพเป็นหลัก พร้อมกับการพึ่งพาป่า ความสัมพันธ์ทางการผลิตจึงขึ้นอยู่กับครัวเรือน และชุมชน จากการพึ่งพาอาศัยกัน แบ่งปันผลผลิต มีการใช้แรงงานร่วมกันผลิตเพื่อเป็นการลดต้นทุนหรือไม่พึ่งพาทุน และปัจจัยภายนอก ใช้เทคโนโลยีแบบง่าย ๆ ในชุมชน และใช้ที่ดินและแรงงานไม่เข้มข้น ซึ่งเป็นการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับการใช้ทรัพยากรอย่างสอดคล้องกัน แต่วิธีการผลิตดังกล่าวได้เริ่มสลายหายไปจากชุมชน ซึ่งเห็นได้ชัดเจนเมื่อรัฐส่งเสริมการปลูกพืชพาณิชย์คือ ถั่วเหลือง และปลูกข้าวนาปีไว้ขาย ทำให้เงื่อนไขการผลิตเปลี่ยนไปสู่ระบบการผลิตเพื่อขายสู่ตลาด ทำให้ต้องใช้ทุนและปัจจัยภายนอก ใช้แรงงาน

รับจ้าง และพึ่งพาตลาด ต้นทุนแต่ละปีเพิ่มขึ้น แต่ราคาขายผลผลิตกลับคงเดิม ในแต่ละปีทำให้เกษตรกรเป็นหนี้เพิ่มขึ้น เพราะไม่สามารถหาเงินมาชำระคืนได้ เป็นปัญหาต่อเกษตรกรที่จะต้องพยายามหาเงินจากแหล่งทุนอย่างต่อเนื่อง เพื่อที่จะพยายามคงความเป็นผู้ผลิต เกษตรกรจึงตกอยู่ภายใต้วงจรของทุน นอกจากนี้ เกษตรกรยังต้องใช้ทรัพยากรอย่างเข้มข้น ทั้งที่ดินและแรงงาน เพื่อที่จะผลิตให้มากที่สุด กฎเกณฑ์ หรือประเพณีการใช้ทรัพยากรที่สอดคล้องกับธรรมชาติถูกละเลยในสภาวะการณ์ดังกล่าว เป็นการเพิ่มระดับของการสูญเสียความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของเกษตรกรมากขึ้น

หากพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรตามทัศนะของ Blaikie ที่เสนอว่า ในระบบการผลิตของเกษตรกรนั้น ความสัมพันธ์นอกจากจะแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรด้วยกันแล้ว ยังต้องสอดคล้องกับความสัมพันธ์ต่อทรัพยากรด้วย และพบว่าการใช้ที่ดินโดยรัฐเข้าไปสนับสนุนให้เกษตรกรปลูกพืชเพื่อการค้า มีการใช้ที่ดินและแรงงานอย่างเข้มข้น ทำให้ธุรกิจการปลูกพืชเพื่อการค้าขยายพื้นที่ใหญ่ขึ้น แต่กลับทำให้ทรัพยากรเสื่อม หากจะปรับปรุงก็ต้องเพิ่มทุนสูงมาก ซึ่งเกินกว่าที่เกษตรกรจะผลิตได้ในระบบแบบดั้งเดิมได้ เกษตรกรจึงไม่สามารถที่จะควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชนได้อีกต่อไป (Blaikie 1985 : 125 - 129)

สำหรับหมู่บ้านทั้งสอง เมื่อระบบการผลิตในที่ราบประสบปัญหา ทำให้เกษตรกรหันไปพึ่งพิงที่สวน ปลูกข้าวไร่และพึ่งพาป่ามากขึ้น นั่นคือ เกษตรกรบ้านปางช้างซึ่งมีที่ราบน้อย หันมาใช้ที่ไร่ที่เคยปลูกข้าวไร่และพักดินนำไปปลูกพืชพาณิชย์ เมื่อใช้ที่ดินซ้ำทุกปี จึงประสบปัญหาผลผลิตตกต่ำ เกษตรกรจึงต้องพึ่งพาทุนและปัจจัยภายนอกโดยเฉพาะสารเคมี แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรไม่สามารถจะผลิตได้ในเงื่อนไขเดิม จึงละเลยความเหมาะสมทางสภาพแวดล้อม แนวคิดที่เคยมีอยู่ในการใช้ทรัพยากรอย่างมีเหตุผลค่อย ๆ หดไป เป็นการเพิ่มความกดดันต่อการสูญเสียความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากร ที่มุ่งผลิตตอบสนองวัตถุประสงค์ของทุนในบริบทนี้ เกษตรกรไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ เมื่อถูกผนวกเข้าสู่ระบบการผลิตแบบพึ่งพาทุน ดังนั้น ถ้าหากเกษตรกรไม่มีอำนาจที่จะควบคุมและจัดการทรัพยากรแล้ว วัฒนธรรมที่เคยพึ่งพาธรรมชาติและพึ่งพาตนเอง ไม่สามารถดำรงอยู่ได้คือ การร่วมมือช่วยเหลือกันผลิต กฎเกณฑ์ ประเพณีการใช้ทรัพยากรที่เป็นวัฒนธรรมของชุมชนจะถูกยกเลิกไป ต้องถูกเบียดขับออกจากการควบคุมและจัดการทรัพยากร และกลายเป็นเพียงแรงงานรับจ้างในที่สุด

หากวิเคราะห์ในเชิงทฤษฎีแล้ว ถือว่าการผลิตของหมู่บ้านทั้งสองที่ผลิตเพื่อการค้าในรูปแบบที่ต้องพึ่งพาทุนและปัจจัยภายนอกนั้น ได้ถูกทำลายเงื่อนไขการดำรงอยู่ทางโครงสร้างของวิธีการผลิตแบบเดิม ที่แสดงถึงความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรทั้ง ที่ดิน ป่า แหล่งน้ำ และแรงงาน ปรากฏการณ์ดังกล่าว สอดคล้องจากการศึกษาของ Bernstein ในแอฟริกา นั่นคือ เกษตรกรต้องปลุกพืชพาณิชย์เพื่อขายนำเงินมาซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคที่ตนเองเคยผลิตและหาได้เอง ดังนั้น ระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านจึงมีอาจผลิตทดแทนขึ้นใหม่ได้เมื่ออยู่ภายนอกวงจรของทุน (Bernstein 1981 : 3 - 34)

ในสภาวะการณ์ที่เกษตรกรในชุมชนที่กลายเป็นแรงงานในการผลิต เพื่อหาเงินให้กับแหล่งทุน เสมือนเป็นแรงงานรับจ้างในที่ดินของตนเอง บางครัวเรือนหาทางออกโดยการขายที่ดินทำกินใช้หนี้ แล้วไปหางานทำ ซึ่งก็ยังไม่ทราบชะตาชีวิตของตนเอง ทำให้เกษตรกรนอกจากสูญเสียที่ดินทำกินแล้ว ศักยภาพและภูมิปัญญาที่เคยสั่งสมมาในวิธีการผลิตสูญเสียไปด้วย McKinnon เสนอว่า ในบริบทที่การพัฒนาของรัฐสนับสนุนด้วยเงินจำนวนมหาศาล รวมถึงมาตรการทางกฎหมายและนโยบายการส่งเสริมการลงทุนของรัฐ หวังจะให้ชุมชนมีรายได้มากขึ้น แต่กลับกลายเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรในชุมชนถูกเบียดขับให้ตกขอบ หรือสูญเสียความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรได้เร็วเพิ่มขึ้น (McKinnon 1992 : 120) ข้อค้นพบที่ผ่านมา ในภาคเหนือตอนบนที่แสดงถึงบทบาทของรัฐและทุน ในการพัฒนาชนบทนั้น Chayan พบว่า บทบาทดังกล่าวกลับสร้างศักยภาพ และความพร้อมให้แก่รัฐและทุน ที่จะให้ทรัพยากรอย่างมหาศาลในชุมชนได้อย่างสะดวก (Chayan 1984) ส่วนในภาคเหนือตอนล่าง Hirsch พบว่า คนที่มีเงินหรือมีศักยภาพก็จะเป็นเจ้าของชุมชน และเป็นผู้มีอำนาจในการควบคุมและจัดการทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของตน (Hirsch 1990) เกษตรกรจะเป็นเพียงผู้อาศัยอยู่ในชุมชนเท่านั้น

ข้อที่สี่ การศึกษาวิถีชีวิตของเกษตรกรสองหมู่บ้าน ทำให้พบว่าเกษตรกรเองมีศักยภาพที่จะดำรงอยู่ในชุมชน มีการปรับตัว เราจึงไม่อาจจะมองว่าชุมชนถูกกระทำจากภายนอกเพียงอย่างเดียว ดังนั้น การปฏิสัมพันธ์กันระหว่างรัฐ ทุน และชุมชนนั้น ปรากฏว่ามีลักษณะของการปะทะประสานระหว่างระบบการผลิตแบบยังชีพกับระบบการผลิตเพื่อการค้า ตัวอย่างเช่น เกษตรกรเมื่อได้รับการส่งเสริมให้ปลุกพืชพาณิชย์ เกษตรกรก็ไม่ได้เข้าสู่ระบบการปลุกพืชการค้าทั้งหมด ยังคงมีเกษตรกรที่ผลิตเพื่อบริโภค และเกษตรกรที่เคยปลุกพืชเพื่อการค้าบางส่วน เมื่อประสบความล้มเหลว ก็หันมาปลูกข้าวไร่อย่างเดิม และปลูกข้าวนาปีไว้บริโภค ถึงแม้ว่าถ้าคิดเป็นตัวเงินแล้ว

ไม่คุ้มทุนก็ตาม หรือไม่กี่ขายที่ดินใช้หมดแล้วไปหารับจ้าง แต่เกษตรกรเหล่านี้เน้นใช้ว่าหันกลับมาผลิตในรูปแบบเดิม หรือรับจ้างเพียงอย่างเดียวแล้วจะอยู่ได้ ต้องมีอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น เช่น รับจ้าง เกือบหาของป่า เลี้ยงสัตว์ ตัดขาย เป็นต้น การปรับตัวของเกษตรกรจึงอยู่ภายใต้หลักการทั้งการยังชีพและเพื่อการค้าขายในปัจจุบัน

แต่ในความพยายามที่จะปรับตัวของเกษตรกรที่ปลูกข้าวไร่เพื่อบริโภคนั้น กำลังประสบปัญหามากขึ้น เพราะไม่สามารถหมุนเวียนย้ายที่ปลูกได้อย่างเคย เมื่อปลูกซ้ำที่เดิมจะได้ผลผลิตไม่ดีและเสียเวลาที่จะต้องเอาข้าวออก บางครัวเรือนจึงปลูกกล้วยแสดงสิทธิการใช้ไว้แล้ว 2 - 3 ปี จึงปลูกข้าวไร่ ในขณะที่เดียวกันต้องมีอาชีพอื่นรองรับด้วย

การพยายามที่จะดำรงอยู่ของเกษตรกรในป่านี้แตกต่างกันในสองชุมชน ในกรณีสองหมู่บ้าน ความแตกต่างจากการปฏิสัมพันธ์กับรัฐ และได้รับผลกระทบจากการจัดการป่าของรัฐแตกต่างกัน นั่นคือ เกษตรกรในบ้านปางฮ้างซึ่งมีที่ทำกินส่วนใหญ่อยู่บนที่สูง จึงได้รับผลกระทบมากกว่า เพราะรัฐไม่ยอมรับสิทธิการใช้ ส่วนการที่เกษตรกรถูกผนวกเข้าสู่ระบบทุนนิยมนั้น ส่งผลให้เกษตรกรสองหมู่บ้าน สูญเสียความสามารถในการจัดการทรัพยากรแตกต่างกันแต่ละสภาพของเกษตรกร นั่นคือ เกษตรกรผู้ผลิตรายย่อยจะได้รับผลกระทบจากการพึ่งพาทุน เพราะไม่สามารถผลิตในรูปแบบการใช้ทุนนี้ได้ แต่เกษตรกรรายสามารถปรับตัวได้ดีกว่า หากเปรียบเทียบกับเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในป่าในหลาย ๆ พื้นที่แล้ว อาชีพที่ถือว่ามีความสำคัญที่สร้างความกดดันต่อป่าน้อย คือ การเลี้ยงสัตว์ เพราะใช้พื้นที่ไม่มาก และวิธีการเลี้ยงไม่ลำบาก เช่น เลี้ยงแบบปล่อย ในกรณีของวัว ควาย ไก่ ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของพื้นที่และศักยภาพในการลงทุนของเกษตรกร โดยเฉพาะในชุมชนดั้งเดิมที่อยู่กับป่าของตำบลอินทิล ซึ่งอยู่ในอำเภอเดียวกับพื้นที่ใกล้เคียงที่ศึกษา Van Roy พบว่า เกษตรกรมีอาชีพทำเมี่ยงนั้น ส่วนใหญ่จะเลี้ยงวัวต่างด้วย ที่ชี้ให้เห็นรูปแบบความสัมพันธ์ของเกษตรกรด้วยกัน และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ คือ คนนั้นราบจะซื้อวัวให้คนบนที่สูงเลี้ยง แล้วแบ่งผลประโยชน์ เพราะวัวต่างเป็นทรัพย์สินที่เปลี่ยนเป็นเงินสดได้ง่าย สำหรับชาวบ้านที่อยู่กับป่าในกรณีนี้สามารถสะสมทุนจากการเลี้ยงวัวต่างควบคู่กับการทำเมี่ยง อีกทั้งการมีวัวต่างมากยังเป็นเครื่องแสดงถึงความมั่งคั่งมีหน้ามีตาในสังคมอีกด้วย (Van Roy 1966 : 51 - 55) นั่นคือ ความเหมาะสมเฉพาะพื้นที่

สำหรับเกษตรกรบ้านปางฮ้างและปางม่วงนั้น พบว่าการเลี้ยงสัตว์เป็นเพียงอาชีพเสริมรายได้เท่านั้น คือ เลี้ยงไว้บริโภคและขายบ้าง เช่น วัว หมู และไก่ ซึ่งเป็นการเลี้ยงแบบปล่อย

เกษตรกรจะสามารถพึ่งพาการเลี้ยงสัตว์ได้เพราะต้นทุนไม่สูง อีกทั้งไม่ต้องดูแลมาก สามารถไปรับจ้างหรือทำงานอื่นได้ด้วย

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างการเกษตรกับป่านั้น พบว่า เมื่อเกษตรกรถูกจำกัดเขตที่จะเข้าไปเก็บหาของป่าจากการประกาศป่าเป็นเขตหวงห้ามนั้น ทำให้เกษตรกรกลับเข้าไปใช้ป่ามากขึ้น เพราะคิดว่าเป็นของหลวง ไม่ใช่ของชุมชนอีกต่อไป หลักการดั้งเดิม ซึ่งเป็นหลักการของระบบสิทธิการใช้เพื่อการยังชีพถูกทำลายไป จึงทำให้เกิดการใช้ป่าที่ถือว่าเป็นต้นทุนมากขึ้น กล่าวคือ มีทั้งเลื่อยไม้ขาย และเก็บหาของป่าขาย ในกรณีของการเลื่อยไม้ขาย จะมีบุคคลจากภายนอกเข้ามาจ้างให้เกษตรกรในหมู่บ้านเป็นคนรับจ้างเลื่อยไม้ให้ โดยมีความสัมพันธ์กันเชิงระบบอุปถัมภ์ คือ ผู้รับจ้างเลื่อยไม้สามารถเบิกเงินล่วงหน้าหรือเอาข้าวสารมากินก่อนได้ สำหรับการเก็บหาของป่าและพืชสวนไปขายนั้น ส่วนใหญ่จะมีเครือข่ายอยู่ในหมู่บ้าน มีลักษณะความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี เพราะแต่ละกลุ่มจะเป็นญาติกัน คนที่มีรถยนต์จะรับซื้อแล้วนำไปขายอีกทอดหนึ่ง ถ้าคนรับซื้อในหมู่บ้านฐานะค่อนข้างดีก็จะมีลูกค้ามาก และจะต้องสามารถเบิกเงินหรือเอาข้าวสารไปกินก่อนได้ แล้วจึงหาของมาขายให้ภายหลัง ถือเป็นการผูกขาดหรือสัญญากันไว้ว่าจะไม่ไปขายให้ใคร การใช้ทรัพยากรป่าของเกษตรกรจึงตกอยู่ภายใต้หลักการของการค้า โดยละเลยหลักการเพื่อการยังชีพที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมไปในเงื่อนไขนี้

จากข้อค้นพบที่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของชุมชนทั้งสองจากการมีปฏิสัมพันธ์กับรัฐ และทุน รวมทั้งความพยายามของเกษตรกรในชุมชน ที่มีทั้งการปะทะประสานระหว่างวิถีการผลิตเดิมและวิถีการผลิตแบบการค้า ผลจากการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว ได้ทำให้ความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของเกษตรกรสูญเสียไป จึงสรุปได้ว่าระดับของการสูญเสียความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของเกษตรกรนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถหรือศักยภาพที่ชุมชนท้องถิ่น จะยังคงมีอยู่ได้หรือไม่ แต่ไหน ดั้งนั้น หากจะให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น น่าจะได้ให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนา จากนั้นฐานความเป็นจริงของชุมชน หรือพัฒนาภายใต้รูปแบบความสัมพันธ์ที่เกษตรกรมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรด้วย

2. ข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้ เป็นกรณีศึกษาปรากฏการณ์จากการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างรัฐ ชุมชน และทุน เพื่อแสวงหารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและทรัพยากรที่เหมาะสม และหาแนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืนและเป็นธรรม โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ และมีความสอดคล้องกับชุมชน เพื่อที่จะเป็นทางเลือกต่อการแก้ไขปัญหา ในการจัดการทรัพยากรกับการพัฒนาสังคมต่อไป ซึ่งอาจสรุปเป็นข้อเสนอแนะได้ดังนี้

1. ในสถานการณ์ปัจจุบันได้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐและประชาชน ต่อการใช้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติอย่างต่อเนื่อง และทวีความรุนแรงมากขึ้น หากรัฐจะยืนยันแยกคนออกจากป่า จะยิ่งเกิดความขัดแย้งมากขึ้นไปอีก ดังนั้น น่าจะพิจารณาแนวทางการจัดการป่า ที่จะให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้น โดยหันมาให้ความสำคัญกับองค์กรท้องถิ่น ที่มีอำนาจในการควบคุมและจัดการทรัพยากร เพราะองค์กรเหล่านี้มีระเบียบกฎเกณฑ์ตามประเพณี บทหลักการของสิทธิการใช้ และการอนุรักษ์ในแนวคิดนี้จะเกิดประโยชน์อย่างมากเพราะจะลดความขัดแย้งทางสังคม เพียงแต่รัฐจะต้องยอมรับและเชื่อในศักยภาพของคนที่อยู่กับป่ามาโดยปราศจากอคติ และการครอบงำทางความคิดในแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งเท่านั้น

2. สำหรับการกำหนดรูปแบบกรรมสิทธิ์นั้น น่าจะสร้างความชอบธรรมทางกฎหมายให้กับระบบกรรมสิทธิ์ของชุมชนที่เคยมีมาตามประเพณี เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชาวบ้าน แต่จะต้องจัดแบ่งเขตการใช้ที่ดินให้เหมาะสม โดยมองถึงคุณค่าและความอยู่รอดของชุมชนส่วนใหญ่ มิใช่มองเพียงเพื่อสนองต่อระบบเศรษฐกิจ ที่สามารถจะนำเอาที่ดินที่เหมาะสมแก่การเกษตร และเคยเป็นจุดเชื่อมโยงหรือหล่อเลี้ยงชุมชนมาโดยตลอด ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจหรือบ้านจัดสรรของคนที่มีศักยภาพและรวยเพียงไม่กี่คน ที่อาศัยนโยบายรัฐสนับสนุนภาคธุรกิจเพื่อหวังกำไรจากการใช้ทรัพยากรในระบบปัจเจกที่เห็นประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้องมากกว่าส่วนรวม และเพื่อมิให้เกิดการสะสมที่ดินเกิดขึ้น ควรจะนำหลักการจำกัดการถือครองที่ดินมาใช้ควบคู่ไปกับการเก็บภาษีอัตราก้าวหน้า โดยมองถึงการใช้ประโยชน์บนที่ดินพร้อม ๆ กับจำนวนพื้นที่ มิเช่นนั้น การเก็บภาษีจะเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับที่ดินแล้วคนที่มีศักยภาพเท่านั้นจะสามารถเข้าถึงและสะสมที่ดินได้ เกษตรกรทั้งชุมชนอาจขายที่ดินทำกินทั้งหมดได้ และที่ดินจะตกไปอยู่ในมือของคนรวย และนำไปใช้ผิดประเภท

สำหรับการให้กรรมสิทธิ์ที่ดินในเขตป่าของรัฐที่ผ่านมาส่วนใหญ่ เป็นการให้กรรมสิทธิ์ตามหลักการของทรัพย์สินส่วนบุคคลทั้งสิ้น เช่น การออก สทก. และ สปก. 401 ซึ่งเท่ากับเร่งให้เกษตรกรยากจนต้องขายที่ดินเร็วขึ้น ทั้ง ๆ ที่รัฐมุ่งจะให้เกษตรกรมีความมั่นคงในการถือครองและสืบทอดที่ดินที่รัฐมอบให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานตลอดไป ดังนั้น เพื่อให้นโยบายของรัฐดังกล่าวบรรลุผลตามเป้าหมายที่วางไว้ ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะที่พบจากการศึกษาคือ รัฐควรจะรับรองระบบกรรมสิทธิ์อื่นๆ ที่เคยดำรงอยู่ตามประเพณีในชุมชน เพิ่มเติมจากระบบกรรมสิทธิ์โดยรัฐ และระบบทรัพย์สินส่วนบุคคล ซึ่งจะสร้างความมั่นคงในการถือครองให้เกษตรกรได้มากขึ้น เช่น รูปแบบทรัพย์สินของตระกูล และทรัพย์สินส่วนรวม เพราะรูปแบบทรัพย์สินเหล่านี้ไม่อาจจะซื้อขายได้ นอกจากจะสืบทอดกันในตระกูลของชุมชนเท่านั้น สำหรับลักษณะการรับรองระบบกรรมสิทธิ์ชุมชนเช่นนี้มีตัวอย่างบ้างแล้ว เช่นในปี พ.ศ. 2537 นี้ ประเทศออสเตรเลียได้ออกกฎหมายรับรองระบบกรรมสิทธิ์ของชนเผ่า ซึ่งรัฐบาลไทยน่าจะศึกษาเพื่อเป็นแบบอย่างในการพิจารณาปรับปรุงระบบการถือครองที่ดินในประเทศต่อไป

3. ความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เคยแสดงถึงอำนาจของชุมชน ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบการผลิตที่ต้องใช้ทุนและปัจจัยภายนอก และทำให้เกษตรกรต้องตกอยู่ภายใต้วงจรของทุนที่ต้องผลิตเพื่อหาเงินมาใช้หนี้แหล่งทุน เกษตรกรไม่มีโอกาสหันมาดำเนินวิถีชีวิตในเชิงอนุรักษ์ได้ เพราะต้องผลิตสนองต่อตลาดซึ่งเป็นแนวทางที่ใช้ที่ดินและแรงงานอย่างเข้มข้น ดังนั้น จึงน่าจะมีรูปแบบความสัมพันธ์ในวิถีการผลิตที่เกษตรกรได้มีอำนาจในการผลิต ปราศจากแรงบีบคั้นทั้งจากการพึ่งพาและใช้ทรัพยากรอย่างมากมายเพื่อให้โอกาสเกษตรกรที่จะแสดงถึงอำนาจ ศักยภาพที่จะสืบทอดวิถีการผลิตของชุมชน เจื่อน ไช เหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญสำหรับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต ดังนั้น เกษตรกรต้องมีกองทุนหมุนเวียนเพื่อการเกษตร ซึ่งองค์กรท้องถิ่นสามารถควบคุมได้ และที่สำคัญคือต้องให้เกษตรกรมีทางเลือกในการใช้ทุนมากขึ้น จะสามารถนำไปสู่การกำหนดวัตถุประสงค์ในการผลิตในบริบทนี้ก็เพื่อบริโภคเป็นหลักก่อน สำหรับเกษตรกรที่มีวิถีชีวิตการปลูกข้าวไร่ หากมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริโภคเป็นหลัก แล้วการมีที่ดินทำกินสลับเปลี่ยนแบบปล่อยพักดิน ครอบครัวยุค 2-3 แปลง ขนาดพอเหมาะสำหรับแรงงานในครัวเรือน มีแผนการใช้ที่ดินภายในชุมชน ปราศจากแรงบีบคั้นจากการจัดการโดยรัฐ จะเป็นการสร้างความมั่นคงในการผลิตของเกษตรกรแล้ว ยังเป็นวิถีการผลิตที่เกือบจะไม่ต้องพึ่งพาทุนและปัจจัยภายนอกก็ว่าได้ ทั้งนี้จะต้องขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่แต่ละชุมชน และต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมด้วย

จึงสรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนาและจัดการทรัพยากรของชุมชน จะต้องให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่นที่เคยมีประสบการณ์ในการใช้และสร้างกฎเกณฑ์ของตนเองมาช้านาน เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมมากขึ้น และช่วยให้การจัดการทรัพยากรสอดคล้องและตรงกับความต้องการของสังคมระดับล่างได้มากยิ่งขึ้น การใช้กฎหมายหรืออำนาจจากส่วนกลางเข้าไปจัดการหรือแก้ปัญหาทั้งหมด จะไม่เป็นการเข้าถึงรากเหง้าของปัญหา หรือหากจะหวังพึ่งทุนที่จะเข้าไปช่วยเหลือชุมชนแทนรัฐ กลับเป็นการตอกย้ำการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างมหาศาล แต่ตอบสนองเฉพาะระบบธุรกิจของคนเพียงไม่กี่คน ยังจะเป็นการสร้าง ความกดดัน และความขัดแย้งทางสังคมมากขึ้น ดังนั้น การวางแผนการจัดการทรัพยากรจะต้องให้ความสำคัญแก่เกษตรกรให้ตนเองรู้สึกมีอำนาจในการควบคุมและจัดการทรัพยากรที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของตนเอง จึงจะเป็นการพัฒนาเป็นธรรมและยั่งยืน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved